

PERGAMON'DAKİ KIZIL AVLU: GELECEĞE YÖNELİK PERSPEKTİFLERLE AYRINTILI BİR ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Bugün Bergama olarak bilinen antik Pergamon şehrini düşündüğümüzde şüphesiz Hellenistik Krallık Dönemi ön plana çıkar. “Kale” olarak adlandırılan, denizden uzakta, şehri ani baskınlardan korumaya elverişli andezitten, izole bir tepe sırtı üzerinde bulunan ve geçmişi Arkaik Döneme kadar uzanan yerleşme, Attaloslar’ın başkenti olarak kutsal alanlar, pazar yerleri, gymnasiumlar ve tiyatro gibi kamuya açık yapıların tüm örnekleriyle görkemli bir şekilde donatılarak, güçlü bir sur duvarıyla çevrilmişti. Bunun yanında belirli bir düzen gösteren konut alanları ve iyi planlanmış bir altyapı, özellikle su kaynağı bulunmayan tepeyi yaşanabilir hale getiren su temin sistemi, ileri teknik ve titiz bir çalışmayla oluşturulmuştur.

Fakat Krallık Dönemi, uzun kent tarihinin¹ oldukça kısa, aynı zamanda tartışmasız en önemli kısmını kapsar. Daha M.Ö. 133’de Attalos soyunun sona ermesiyle Pergamon, Romalıların egemenliği altına girmiştir. Bazı varlıklı vatandaşların gayret ve çabasıyla yıllar süren durgunluk sonrası M.Ö. 1. yüzyılda şehirdeki sosyal yaşamı yeniden canlandıran değişken olaylar, ilk olarak M.S. 1. yüzyılın sonlarına doğru ve ardından M.S. 2. yüzyılda Pergamon’a, Küçük Asya’nın metropolü ve bir liman kenti olan Ephesos ile rekabet ederek ve Roma imparatorunun lütfundan yararlanma yarışı içinde büyük çaplı yapım faaliyetine olanak sağlayan yeni parlak bir dönem getir-

miştir. Şehir yaşamının merkezi bu dönemde tepedeki kaleden, günümüzde neredeyse tümü bugünkü Bergama ilçesinin altında kalmış olan, çok geniş bir alanı kapsayan yeni şehrin bulunduğu ovaya doğru kaymıştır. Küçük Asya’nın önemli şehirlerinden biri olan Pergamon’un hemen hemen hiç bilinmeyen Roma İmparatorluk Dönemi yerleşmesine ait kalıntıları ve izleri, özellikle geçtiğimiz yüzyılın son yirmi yılındaki önlenemeyen ve derinlemesine temel kazılarının yapıldığı modern yapılaşma faaliyetleri sırasında kaybolmuştur. Bu olumsuzluklar sadece antik kentin merkezinde meydana gelmemiştir, Roma Dönemi şehrinin doğru olarak anlaşılmasına yardımcı olacak, antik şehrin sınırları dışında kalan çok önemli bir alanda benzer tahribatlar nedeniyle araştırmadan yoksun kalmıştır. Aynı şekilde Roma İmparatorluk Dönemi şehrinin süsleyen ve şehrin gurur kaynağı olan kutsal alanlar, hamamlar, tiyatro, amfitiyatro gibi anıtsal yapılar ile birlikte şehrin altyapısı da araştırılmamıştır.

Kale’deki (veya şehirden uzakta yer alan Asklepion’daki) eski kült alanları varlıklarını korumuşlar, onarılmış ve genişletilmişlerdir, ancak buralarda arazi olanakları yeni yapılar için yetersiz kalmış ve aşağı şehirde de yeni kült alanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bununla birlikte Küçük Asya’da dinsel yaşamın ağırlık merkezi değişmiş ve Roma İmparatorluğu’nun her yerinde olduğu gibi o zamana kadar geri planda kalmış olan kültürler daha etkin olarak ön plana

¹ Radt 1999; Wulf-Rheidt 1994; Hanfmann 2001.

çıkıştır. Buna Mısır tanrıları için olan kültler de dahildir.

Pergamon'da Hellenistik Dönem'den başlayarak Mısır Kültleri hakkında az sayıda bilgi bulunmaktadır, ancak Mısır tanrılarına adanmış resmi bir yapı Pergamon'da ilk kez M.S. 2. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır, bu "Kızıl Avlu" olarak adlandırılan yapıdır. Geleneksel olarak bu şekilde adlandırılan yapı, olasılıkla Hadrian Dönemi'nde inşa edilmiş, tuğladan, oldukça iyi koruna gelmiş büyük bir bina olup Pergamon'un aşağı şehrinin en büyük anıtsal yapısıdır ve tahminen büyük bir kutsal alanın da ana parçasıdır. Söz konusu olan yaklaşık 266 m uzunluk ve 100 m genişliğe sahip bir avlu ile bunun gerisinde bulunan, yanında daha küçük kült(?) yapıları tarafından donatılmış iki yan avlunun yer aldığı bir kült(?) yapısıdır. Kızıl Avlu'da kült heykelleri, yazıtlar, adak hediyeleri gibi somut veriler bulunmasa da, ana binanın çeşitli donanım özellikleri ve her şeyden önce büyük avlunun iki yanındaki avluların Mısır etkisi taşıyan yapı plastiği, bu yapının Mısır tanrılarına adanmış olduğu fikrini vermektedir. Bu yapı kompleksi ilk olarak 1909²'da ve bu tarihten sonra gerçekleştirilen araştırmalarla çeşitli yönleriyle ele alınmıştır, ancak bu araştırmalar ya bir sonuca ulaşmamış³ ya da yetersiz kalmıştır⁴.

Kızıl Avlu, Mısır tanrılarının olası kutsal alanı olarak, Pergamon'da öncelikli olarak araştırılmak istenen yapılar arasında yer alır ve özel konumu, alışılmamış mimari tarzı ile İmparatorluk Dönemi'nin din ve yapı politikası konusunda önemli sorulara ayrıntılı ve kapsamlı bir açıklık getirme potansiyeline sahiptir. Özellikle Traianeum'un tamamlanması ve Asklepion'un inşası ile kendini gösteren M.S. 2. yüzyılın 30 ve 40'lı yıllarında Pergamon'da

gerçekleşen yapı faaliyetlerinin geri planına bakıldığında, Kızıl Avlu'nun Mısır kültürünün koruyucusu olarak Hadrian'ın yönlendirmesiyle inşa edilmiş olabileceği düşüncesi doğmaktadır. Pergamon'da hem yapı hem de kült faaliyetleri imparatorluğun tercihinin sıkı sıkıya bağlı bir gelişme izlemiş olmalıdır. Kızıl Avlu, Küçük Asya'da Mısır kültürünün M.S. 2. yüzyılda gelişimini ortaya koyması açısından da önem taşır, ayrıca bu yapı sayesinde imparatorluğun doğu eyaletlerinin dinsel yaşamındaki gelişmeler hakkında genel bilgi elde edilmesi olasıdır.

Yirminci yüzyılın otuzlu yıllarında O. Ziegenaus tarafından gerçekleştirilmiş değerli fakat tamamlanmamış rölöveler ve M. Stephani ile K. Nohlen'in yetmişli yıllarda yaptıkları yorumlanmamış fotogrametrik ölçümler esas alınarak 2002 yılında Kızıl Avlu'daki çalışmalar tekrar başlatılmıştır ve bu çalışmaların önümüzdeki yıllarda bir sonuca ulaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmalarla, örneğin su kanalı ve yapı genelinde suyun olası kült fonksiyonu ile bağlantısı sorularına kesin açıklık getirebilmek amacıyla, cevap aranan sorular için gerekli olan mimarlık tarihi analizine esas olmak üzere, mevcut yapı kalıntısının tümünün sınırlı fakat amaca uygun kazılar ile desteklenen bir belgelenmesi söz konusudur. Bu amaçla mevcut fotogrametrik ölçülerin yorumlanıp birleştirilmesi ve yeni kriterlere göre formüle edilmiş bazı rölövelerin yerinde yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte malzeme ve konstrüksiyon tekniği ile mimari donanımın tüm elemanları da araştırılmalıdır. Aynı şekilde, çalışma açısından çok önemli olan, Mısır etkisi ile yapılmış destek figürlerinin de ayrıntılı biçimde incelenmesi zorunludur. Son olarak, olasılıkla yerel kült geleneklerini de ilgilendiren sorularla ilişkisi bulunan, Kızıl Avlu'nun kilise olarak kullanımının da araştırılması öngörülmüştür.

² Schazmann 1910.

³ Kızıl Avlu'da 1936-38 yıllarında O. Deubner ve O. Ziegenaus, 1974-76 yıllarında da K. Nohlen ve M. Stephani çalışmıştır.

⁴ Salditt-Trappmann 1970, Deubner 1977/78 ve 1984.

Küçük Asya'da Mısır kültürlerinin yayılımı konusunda şimdiye kadar bilinenler⁵ özetlendiğinde aşağıdaki resim ortaya çıkar. Mısır Kültü, Ptolemaioslar'ın M.Ö. 3. yüzyılda Küçük Asya'nın batısındaki egemenliği sırasında bu bölgeye girer, olasılıkla herhangi bir resmi yönlendirme bu süreci etkilememiştir. Özellikle bölgeler arası ticaret ilişkileri bu kültürün hızla yayılmasını sağlamıştır. Kamuya açık çok sayıda kutsal alan yapısı ile Mısır kültürleri özel mülkiyet bölgesi sınırlarını aşarak kısa sürede büyük bir önem kazanır, ancak M.Ö. 1. ve M.S. 1. yüzyıllarda Mısır kültürleri kaybolur. Somut buluntular yardımıyla Küçük Asya'da Mısır kültürlerinin M.S. 2. yüzyılda yeniden değer kazandığı ve yaygınlaştığı gözlenmektedir. Bu gelişme Kyme'deki (Aiolia) M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Aphrodite tapınağının M.S. 2. yüzyılda İsis'e adanması ile örneklenebilir⁶. Aynı dönemde Pergamon'daki Kızıl Avlu Kompleksi de inşa edilmiştir.

Kızıl Avlu erken dönemlerden beri gezginlerin ilgisini çeken bir yapı olmuştur⁷ ve alışılmamış bir yapı tarzına sahip olması nedeniyle hakkında çok farklı yorumlar yapılmıştır: Asklepios Tapınağı⁸, bazilika⁹, kütüphane¹⁰, hamam¹¹, saray¹² veya Praetorium Traiani¹³ olarak tanımlanmıştır. Yapının isimlendirilmesindeki bu çeşitlilik yapının fonksiyonunun kesin olarak tanımlanmamış olmasından ve yapı ile ilgili sorunların çözümünün farklılığından kaynaklanır. P. Schazmann bilimsel bir araştırmayı kesin bir belgelendirmeye dayandırarak ele alan ilk kişidir ve yapıya bir yorum getirir. O. Deubner'in, O. Ziegenaus ile birlikte 1936-38 yılları arasında gerçekleştirdiği araştırmalar ve yeni belgeleme çalışmalarından sonra ortaya koyduğu, yapının Mısır

tanrılarıyla bağlantılı olduğu konusundaki temel düşünceleri ve ilk hipotezleri, R. Salditt-Trappmann 1970 yılında desteklemeye çalışmıştır. Deubner 1977/78 ve 1984 yıllarında yayınladığı makalelerinde aynı yönde tartışmalar yapar ve zaman içinde Mısır tanrıları üçlemesi (Isis-Sarapis-Harpokrates¹⁴ veya Isis-Sarapis-Anubis¹⁵) genel olarak yapının esas kültürler olarak kabul edilir.

Roma İmparatorluk Dönemi mimarisinde Pergamon'daki yapının paraleli yoktur. Hem merkezdeki bir salon yapısı ile bir dikdörtgen yapı oluşturan üçlü avlu kombinasyonu, hem de merkezi yapıların meydana getirdiği mimari oluşum alışılmışın dışında durumlardır. Bu bağlamda, farklı, alçak ve derin su tekneleri gibi yeraltı geçitleri de merkezi yapının, yani Kızıl Avlu'nun, özel elemanlarıdır. Su tekneleri, suyun belirleyici rol oynadığı Mısır kültürleriyle kolayca ilişkilendirilebilir¹⁶. Kızıl Avlu'nun arka kısmında bulunan, duvar şeklinde örülerek oluşturulmuş bir kaideye sahip, olasılıkla bir kült heykeli için yapılmış olan büyük bir podyum yapının dinsel içerikli olduğunu gösterir. Bunlardan başka Kızıl Avlu'nun iki yanındaki avluların Mısır etkisindeki destek figürleri ile yapılmış mimari donanımı yapının tanımlanmasına yardımcı olan belirleyici bir niteliktir. O. Deubner ve R. Salditt-Trappmann yapının bu özelliklerinden dolayı İskenderiye veya Mısırlı tanrılara adandığını kabul etmişlerdir¹⁷. Bunun yanında Salditt-Trappmann Pergamon'da Mısır tanrılar kültürünün varlığını gösteren az sayıda kanıtı bir araya toplamış olmasına rağmen, buranın Kızıl Avlu olduğu kesin olarak söylenememektedir. Karşıt fikirler olsa da¹⁸ Mısır kültürüyle ilgili çok sayıda kaynakta ve Pergamon hakkında yapılmış

⁵ Krş. Kaynakça.

⁶ Bkz. Koester 1998.

⁷ Ör. Cyriacus von Ankonon 1431/44.

⁸ Choiseul-Gouffier 1776/78.

⁹ Texier 1833.

¹⁰ Dörpfeld 1902.

¹¹ Conze 1913.

¹² Krencker 1929.

¹³ Smith 1956.

¹⁴ Salditt-Trappmann 1970.

¹⁵ Ör.: Koester 1998.

¹⁶ Wild 1981.

¹⁷ Deubner 1940, 1977/78, Salditt-Trappmann 1970.

¹⁸ Önce Merkelbach 1995, Koester 1998 ve tereddütlerle Radt 1999; kuşkuyla Wild 1981 ve 1984

yayınlarında yapının Mısır kültürüyle ilişkilendirildiği yorum genellikle kabul edilir. Yine de bu yorum, boyutları ve tipolojik özellikleri nedeniyle Kızıl Avlu ile karşılaştırılabilen Ephesos'taki Serapeion olarak adlandırılan yapıda da¹⁹ olduğu gibi kesinlik kazanmamıştır. Ancak her iki yapı için de ayrıntılı araştırmalar yoktur, buna bağlı olarak birçok tartışma konusu ve sonuç, varsayıma dayalı veya tamamen spekülatif olarak kalmaktadır²⁰. Eldeki verilerle kesin bir karara varmak olanaksızdır. Kızıl Avlu'nun kültle ilgili ayrıntılarının belirlenmesi amacıyla arkeolojik kazıyla bağlantılı yapı tarihi belgelenmesinin ve analizinin, ilerdeki çalışmalara temel olmak üzere ele alınması zorunludur. Araştırma durumunun ayrıntılı bir şekilde ortaya konması ve yanıtlanması gereken soruların saptanması konusunda kendisine çok şey borçlu olduğumuz K. Nohlen'de bu durumu önemle vurgulamıştır²¹.

Araştırma konusundaki eksikliği gidermek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Yüz yıl önce P. Schazmann tarafından yapılan belgeleme, yapının planını kolay anlaşılır bir şekilde yapılmış kesitlerini ve görünüşlerini kapsar, aynı zamanda restitüsyon çizimleri de yapılmıştır, fakat bunlar daha sonra değerlendirilmeden kalmıştır. Günümüzün şartlarını ve sorunlarını açıklamak için bu rölöveler artık yetersiz kalmaktadır. 1934 ve 1938 yılları arasında O. Deubner ve O. Ziegenaus tarafından yeni kazılar ve arkeolojik araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar bağlamında, halen geçerliliğini koruyan ve kısmen bugün var olmayan eski durumu gösterdiği için çok önemli olan yapı planının çıkarılması için, kapsamlı ön hazırlık çalışmaları yapılmıştır²². Daha sonra K. Nohlen 1974 ve 1976'da M. Stephanie ile birlikte ilerdeki belgeleme ve araştırma çalışmaları için bir başlangıç noktası oluşturan Kızıl Avlu ve ek binalarının fotogramatik çekimle-

rini yapmıştır, fakat malzeme tekrar değerlendirilmeden kalmıştır. C. Brückner 2001 sonbaharında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Berlin'deki Pergamon arşivinde bulunan belgeleri, gelecekte yapılacak çalışmaların gereklerine ve isteklerine uygun bir bakış açısıyla gözden geçirmiş ve derlemiştir.

Yapının yorumlanmasında ana kıstas olan, Kızıl Avlu'nun su sistemi buluntuları tek tek ayrıntılarıyla değil, yüzeysel bir biçimde değerlendirilmiş²⁴, bu konu son zamanlarda da yerinde yapılan karşılaştırmalı bir ön çalışmayla "Galeri"yi ele alan bir master tezi olarak incelenmiştir²⁵. Bu araştırma temel alınarak, inceleme ve sınırlı kazılar yardımıyla açıkta kalan sorulara cevap bulmak için bir çalışma programı geliştirilmiştir.

İlk olarak A. Conze Kızıl Avlu'nun Hadrian Dönemi'ne tarihlenmesini önermiştir²⁶, daha sonra bu tarihleme Trajan-Hadrian Dönemi'ne dönüşmüş²⁷ ve en son olarak yeni araştırmalarda Hadrian Dönemi olduğu yeniden kabul edilmiştir²⁸. Bu tarihlendirmeyi kesinleştirmek için ne mimari bezemelerin stilistik değerlendirmesi, ne de yapı tipolojisi ile konstrüksiyonunun ayrıntılı bir araştırması yapılmamıştır. İsmi de kaba inşasında kullanılan tuğladan alan Kızıl Avlu'daki tuğla kullanımı çeşitli tartışmalara neden olmuştur: V.M. Strocka bunun sebebinin imparatorluk etkisine bağlamak istemiştir²⁹. Böyle bir etki kutsal alanın oluşum tarihi açısından büyük bir önem taşıyacaktır, ancak bu konu henüz tamamıyla bir sonuca bağlanmamıştır. W.D. Heilmeyer'in³⁰ görüşünün tersine, son gözlemlere göre çok sayıda Kızıl Avlu

¹⁹ Scherrer 2000, 148 vd.

²⁰ Krş. Nohlen 1998, eleştirisel görüşü, dipnot 3 ve 4.

²¹ Nohlen 1998.

²² Örnek olarak: Mimari bezemeye ait önemli ipucu veren ve bugün kayıp olan döşeme.

²⁴ Salditt-Trappmann 1970, Wild 1981, Nohlen 1995.

²⁵ Mania 2000.

²⁶ Conze 1913.

²⁷ Heilmeyer 1970, Radt-Koenigs 1979.

²⁸ Freyberger 1990, Rohmer 1995.

²⁹ Strocka 1988.

³⁰ Heilmeyer 1970.

tuğlasının damgalanmış olduğu tespit edilmiştir. Damgalar dikdörtgen biçimlidirler (şimdiye kadar henüz tam okunmamışlardır) ve Roma üretimi tuğla damgalarında sadece Hadrian Dönemi'nde görülen özelliğe sahiptirler. Bunun sonucunda ortaya çıkan sonuçlarla, yukarıda sözü edilen tarihlendirmenin sağlam bir temele oturtulması ya da kısaca değinilen yapının imparatorun etkisiyle yapıldığı olasılığı kısmen desteklenebilmektedir.

Kızıl Avlu temenos platformunun meydana getirilmesinde Selinus dere yatağının aşılması için çapraz bir şekilde uzunlamasına geçen çifte tünel inşa edilmesi mühendislik açısından bir başarıdır. Bu konuyu diğer bilim adamlarının yanı sıra Salditt-Trappmann ve özellikle Nohlen ele almışlardır³¹, ama bunun yanında konstrüksiyonla ilgili sorunlar henüz ayrıntılı bir şekilde tartışılmamıştır. Pergamon'daki bu yapıyla, İskenderiye'deki teknolojik bir harika olan Serapeion mu ilişkilendirilmiştir³², yoksa nehir ve tapınağı olasılıkla kült amaçlı bir arka planda birleştirerek Nil ile ilgili Mısır kültürüne gönderme mi yapılmıştır? Her durumda, yeni kurulan şehrin merkezinde Pergamon halkının gün boyu uzun süre görebileceği bir konumda bulunan Kızıl Avlu inşası, gerek boyutu gerekse konstrüksiyonu bakımından Roma Mühendisliği'nin görkemini gösteren bir yapı olmalıdır³³.

U. Wulf-Rheidt, Kızıl Avlu'nun şehircilik açısından bağlantılarına ve Pergamon'un Roma İmparatorluk Dönemi'nde aşağı şehir için ifade ettiği anlama, W. Hoepfner'in görüşleri ile ilişki kurarak³⁴ dikkat çekmiştir³⁵. Görüşlerine başlıca dayanak olarak, insulae büyüklüğü yaklaşık 92 x 92 m² olan, Kızıl Avlu'ya uyarlanmış dik açılı bir sokak sistemine sahip şehir

tasarımını gösterir. 100 m'ye 266 m'lik büyüklüğü ile Kızıl Avlu'nun kutsal alanı üç insula'yı içine alan bir alanı kaplamış olmalıdır. Şüphesiz bu büyük yapı, Pergamon'un Roma İmparatorluk Dönemi görünümünü oluşturan şehir mimarisinin bir parçasıdır. Ancak, yapının Roma Dönemi Pergamon'unda sosyal yaşamdaki yeri ve önemi henüz bilinmemektedir. Wulf-Rheidt, yapının kuzey cephesinin büyük bir alana, olasılıkla Forum'a açıldığını düşünmektedir. 1750 yılında Pergamon'a yaptığı ziyaret sırasında çok daha iyi durumda olan kalıntıların çizimini yapan İtalyan G. B. Borra, bu cepheyi bir kolonadla bezeli olarak göstermiştir³⁶. Yeni yapılan gözlemler göre bu kolonadın olasılıkla eski bir cadde'nin portiğine ait bir parça olduğu ve yeni yapıyla birleştirildiği düşünülmektedir. Bu konuda yapılacak ayrıntılı bir araştırma ile kentten daha eski bir evresine ait ipuçları elde edilebilir. Şimdiye dek şehircilik açısından yeni bilgiler sağlayacak az sayıda görüş ortaya konmuştur.

Planlanan çalışmalar, Batı Anadolu'da köklü dini değişimin yanı sıra bunun imparatorluk merkezindeki yansımalarını da göz önüne alarak, öncelikle Kızıl Avlu'nun işlevini ve özelliklerini saptamak için yapıyı incelemeye yöneliktir. Bu bir dizi soruyu da beraberinde getirir ve çalışmaya temel oluşturur: Kızıl Avlu'nun, Mısır tanrılarına ait kutsal alanların tekdüze olmayan yapı tipolojisi içindeki yerinin açıklanması gerekir. Kızıl Avlu'nun şehircilik açısından konumu ve anlamı araştırılmalıdır, fakat hepsinden önce bu yapı bütününe Pergamon kültürleri arasındaki yeri, kimin yönlendirmesiyle yapıldığı ve bu yapıyla hangi dinsel politikanın amaçlanmış olduğu aydınlatılmalıdır. Mısır kültürüyle ilişkin buluntuların gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi ile diğer kült yerleriyle yapılacak karşılaştırma sonucunda, boyutuyla Pergamon'daki diğer yapıları geride bırakan

³¹ Salditt-Trappmann 1970, Nohlen 1995.

³² Rufin, Hist. Eccles. XI 23.

³³ Benzer bir durum, Pergamon'da şehrin kuzeyinde, bir akarsu vadisinde, taşıyıcı bir altyapı üzerine inşa edilmiş amfiteatro için geçerlidir. Bu şehir merkezinin dışında olduğu için dikkatten kaçmıştır.

³⁴ Hoepfner 1990, 279 vd.

³⁵ Wulf 1994.

³⁶ Kunze 1995.

kan bu kutsal alanın nasıl kabul gördüğü ve kentin kamu ve özel yaşamındaki rolü hakkında bilgi edinilmesi beklenilmektedir. Bugün halen, yapı bütününe devasa ve iddialı boyutuyla buraya ait küçük buluntuların ve yazıtların az sayıda olması arasında dikkat çekici ve açıklanamayan bir çelişki varlığını korumaktadır.

Ayrıca Kızıl Avlu Kompleksi, Domitianus tarafından Iseum Campense'nin inşasının ardından gittikçe artış gösteren ve kamu yaşamında değişken biçimde kabul gören ve o zamana kadar daha çok özel alanlarda varlık gösterip bu yapının inşasından sonra devlet tarafından büyük oranda desteklenen Roma'daki Mısır kültlerinin geri planındaki düşünceler göz önünde tutularak da analiz edilmelidir³⁷. Bu politika, özellikle Antinoos'un ölümünden sonra Hadrian Dönemi'nde³⁸ de devam ettirilmiş gibi görünmektedir, bununla birlikte son zamanlarda Hadrian tarafından Mısır kültlerine öncelik tanındığı şeklinde bir görüş ileri sürülmüştür³⁹. Bu arada, Kızıl Avlu'nun imparatorluk etkisiyle mi, yoksa imparatorluk politikalarını destekleyen bir hayır sahibi tarafından mı inşa ettirildiği konusu da aydınlatılmalıdır. Roma'daki Iseum, Memphis ve İskenderiye'deki Hellenistik ve hatta daha önceki dönemlere ait Serapeion'larla olan ilişkisiyle işlevsel olarak bir örnek oluşturmuş olmalıdır: Boyutunun büyüklüğü ve bir dizi kült yapısının büyük avludaki düzeni, Pergamon için de geçerli olan karakteristik özelliklerdir. Buna ek olarak Roma'daki Iseum'un da Mısır kökenli veya Mısır etkisinde olan eserlerden oluşan donanımı ve kamuya açık önemli bir bahçe işlevi vardır⁴⁰. Kızıl Avlu ile, daha doğrusu bu yapının avlularının tipolojisine ilişkin benzer bir duruma sahip Atina Hadrianus "Kütüphanesi"nin de, Kızıl Avlu Kompleksi için açıklayıcı bir model olduğu sonucuna varılabilir. Böyle bir kutsal alanın çokişlevli olup ol-

madığı veya Ambulatio ve Museion olarak şehircilik ve sosyal bağlamda kent içinde halka açık park alanı veya eğitim yeri gibi işlevleri üstlenip üstlenmediği de sorulması gereken sorulardır.

Yapının tarihine, yorumuna ve tüm yapının işlevine ve tek tek parçaları hakkında açıkta kalan sorulara yanıt aramak için başlatılan çalışmada, bu sorular en azından Kızıl Avlu için en iyi yol olarak bölüm bölüm örneklenerek ortaya konulabilir. Salditt-Trappmann'ın yorumları gibi, yapının anlaşılması için ortaya konan pek çok varsayımın doğru olmadığı Nohlen tarafından gösterilmiştir: Kızıl Avlu ne bir bazilikal plana sahiptir ne de bir tonoz konstrüksiyonla örtülmüş olma olasılığı vardır⁴¹. Cella'nın ikiye bölünerek, olasılıkla içinde kült heykeli bulunan arka mekanının mimari açıdan vurgulanmış olmasıyla yapı daha çok Suriye tapınaklarına benzemektedir, bunun yanında ön mekanın cömertçe doğal ışıkla aydınlatılması Roma tapınak mimarisinde hiç rastlanmayan bir durumdur ve bunun açıklanması beklenmektedir. Salditt-Trappmann'ın "Tapınağın ulaşılabilen bütün kısımları ... asıl kutsal alandan bariz bir biçimde ayrılmıştı" ve arka tarafta "bir 'sahne' gibi ... törene katılmayanların da görebildiği mitolojik olayların betimlendiği"⁴², şeklindeki yorumlarının da, karşılaştırmalı analizlerle göz önüne alınarak doğrulukları kontrol edilmelidir. Kızıl Avlu'da da var olan merdiven evleri, Suriye tapınaklarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Buradan yola çıkılarak, merdivenlerle terasa ulaşıldığı ve kült olayında bunların önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Pergamon'da bu soru ve bununla ilgili olarak varılan sonuçlar da sınırlıdır. Kızıl Avlu'nun Mısır kültürünün kutsal alanı olarak kullanıldığı yorumunda sık sık sözü edilen su sistemi ve yeraltı koridorlarıyla

³⁷ Lemke 1999.

³⁸ Vidman 1970.

³⁹ Lemke 1999.

⁴⁰ Lemke 1999.

⁴¹ Nohlen 1998.

⁴² Salditt-Trappmann 1970.

mekanları da halen ayrıntılı bir biçimde incelenmemiştir.

Yeni bir değerlendirmenin yapılabilmesi için, şimdiye kadar yapılan yorumların en önemli dayanağı olan, çok sayıda irili ufaklı parçalar halinde ele geçen ve yapılacak sondajlarla sayısı artacak olan yan avluların Mısır etkisindeki destek figürleri ayrıntılı olarak yeniden incelenmelidir. 2002 yılında ele geçen yeni bir buluntu, destek figürlerin üst kısmının ilk kez tam bir restitüsyonunun yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu figürler beyaz mermerden sırt sırta vermiş erkek ve kadın tasvirleri olup, görülen vücut kısımlarına eklenmiş parçalar siyah mermerden yapılmıştır. Peruk ve benzeri dekoratif parçalar açık bir şekilde Mısır ile olan ilişkiyi göstermektedir.

Genel olarak Kızıl Avlu tekdüze olmayan bir mimariden ve dekorasyon elemanlarından oluşmaktadır, bunun yanında Kızıl Avlu'nun inşası sırasında bu yapıyla ilişkilendirilecek bir yapı tipi olmadığından, Mısır kültürüne bir sembol olarak hizmet eden egzotik bir biçim oluşturma çabasının var olup olmadığı şimdiye dek araştırılmamıştır.

Sözü edilen soruların açıklığa kavuşturulmasının Kızıl Avlu'nun bir bütün olarak anlaşılmasına olanak sağlayacağı ve olasılıkla yapının yorumu için sağlam bir temel oluşturacağı umulmaktadır. Yapının Mısır tanrıları için yapıldığının ispatlandığı düşünülürse, bu seçkin yapı ve yapının işlevinin belirlenmesiyle, yapının Pergamon için önemi ve Orta İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da Mısır kültürünün yeri konusunda önemli sonuçlar ortaya çıkabilir. Hem "yeni" tanrıların hem de İmparatorluk kültürünün eski kültürlerin yerini alarak, Kızıl Avlu ve Trajan Tapınağı'nın inşasıyla Pergamon'daki yapım faaliyetlerinin

merkezine oturması ve bir üstünlük kazanması fenomeni hakkında da bu bağlamda yeni sonuçların elde edilmesi beklenmektedir. Yeni ele geçen heykel buluntusu, bu konuda yeni sorular ve bakış açıları ortaya çıkarmıştır. Kızıl Avlu'nun batı yan avlusunun merkezinde, 2002 yılında, bir kaide temeli ve olasılıkla buna ait bir aslan biniçisinin torsosu bulunmuştur. Bunun tipolojik bakımdan büyük sunaktaki bir betimlemeye uyması nedeniyle, kesinlikle bir Kybele heykeli olduğu anlaşılmıştır. Buradan hareketle, bu kutsal alanın yalnız Mısır kökenli belli bir tanrı gurubuna adanmış olup olmadığı veya burada senkretizm düşüncesinin propagandasının yapılp yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bir dönemde farklı tanrıların tapınım görüp görmediği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Kızıl Avlu'nun yapı bütününe değerlendirilmesi ve bilimsel bir çalışmanın temeli olarak -daha önceki araştırmaları da ele alarak-, özellikle su yapıları ve mimari düzeni, aynı zamanda yapının kuruluşu ve özellikle Mısır etkisindeki destek figürleri hakkında, belli bir amaca uygun sınırlı kazılar yapılarak yeni bilgilere ulaşılmaya çalışılacaktır. Yapının mimari açıdan analizi ve ardından sürdürülecek araştırmalar ile gereken onarım çalışmalarına olanak sağlamak için yapının bütününe belgelenmesi şarttır. Her iki çalışma da 2002 yılında ele alınarak başlatılmıştır.

Prof. Dr. Adolf Hoffmann
Alman Arkeoloji Enstitüsü,
Ayazpaşa Camii Sokak. No. 48
80090 Gümüşsuyu - İstanbul

hoffmann@istanbul.dainst.org

Resimlerin Açıklamaları

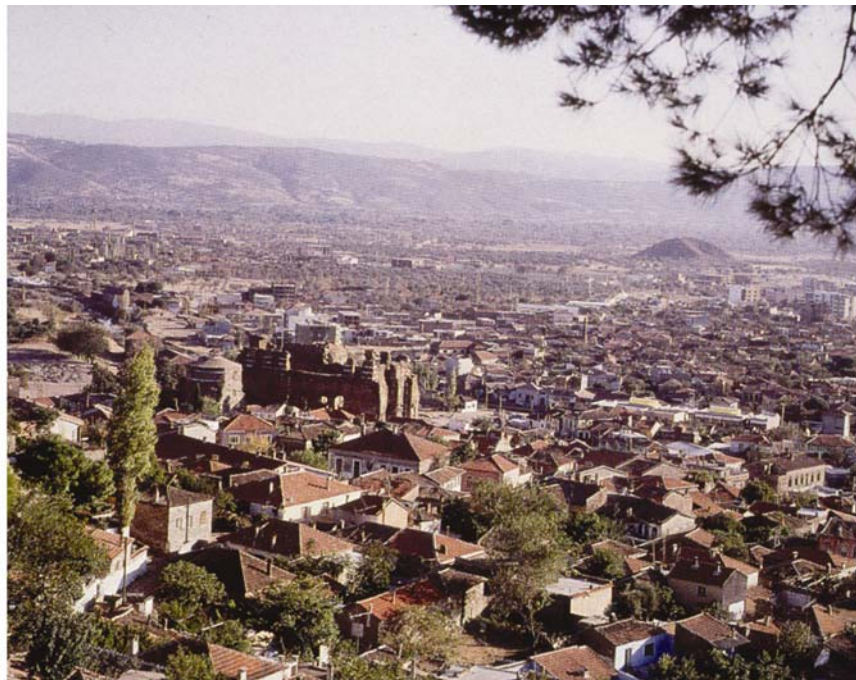
- Resim 1.** Pergamon aşağı kentine bakış, merkezde Kızıl Avlu (Radt 1999 Resim 141)
- Resim 2.** Kızıl Avlu, genel plan (Radt 1999, Resim 144)
- Resim 3.** Batıdan dış görünüşü (Radt 1999 Resim 142)
- Resim 4.** İç görünüş (Radt 1999 Resim 147)
- Resim 5.** Batı yan avluda ki Mısır etkili destek figürü (Radt 1999, Resim 149)
- Resim 6.** Kızıl Avlu'nun yan avlusu, restitüsyon önerisi (Deubner 1977/78 Taf. 63)
- Resim 7.** Rölöve, Kesit görünüşü, P. Schazmann, 1909 (Radt 1999, Resim 143)
- Resim 8.** Kuzeybatıdan Kızıl Avlu'nun altındaki çifte tünel (Resim yazar tarafından çekilmiştir)
- Resim 9.** Pergamon, Roma Dönemi aşağı kenti ile şehir planı, Restitüsyon önerisi (Wulf 1994 Beil. 6)
- Resim 10.** Pergamon, Mısır tanrılarına ait olduğu tahmin edilen kutsal alanın ana cephesi, G. B. Borra, 1750 civarı (Kunze 1999 Resim 1)

Kaynakça

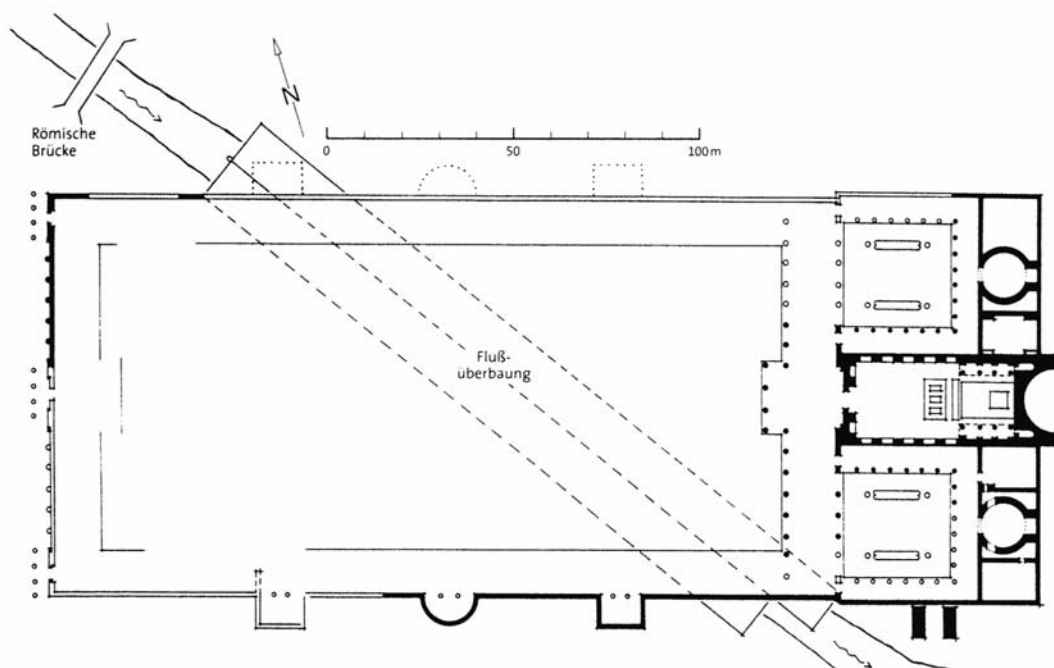
- Arslan 1997 E. A. Arslan et al., (yay.) *Iside. Il mito, il mistero, la magia* (Katalog, Mailand 1997), F. Tiradritti (derl.), *La diffusione del culto di Iside in Orient e in Nord Africa*, 541-550, *Iside in Asia Minore*, 541-43.
- Cumont 1929 F. Cumont, *Les religions orientales*^A (1929).
- Deubner 1940 O. Deubner, *Das ägyptische Heiligtum in Pergamon, Bericht über den 4. internationalen Kongress für Archäologie* (1940) 477-78
- Deubner 1977/78 O. Deubner, *Das Heiligtum der alexandrinischen Gottheiten in Pergamon genannt 'Kızıl Avlu' ('Rote Halle')*, *IstMitt* 27/28, 1977/78, 227-50.
- Deubner 1984 O. Deubner, *Pergamena*, *IstMitt* 34, 1984, 345-54.
- Deubner 1995 O. Deubner, *Lösung eines Stützenproblems in den Atlantenhöfen der Kızıl Avlu in Pergamon*, *IstMitt* 45, 1995, 175-77.
- Dunand 1973a F. Dunand, *Le culte d'Isis dans le bassin oriental de la méditerranée*, *EPRO* 26, 1. *Le culte d'Isis et les Ptolémées* (1973).
- Dunand 1973b F. Dunand, *Le culte d'Isis dans le bassin oriental de la méditerranée*, 2. *Le culte d'Isis en Grèce* (1973).
- Dunand 1973c F. Dunand, *Le culte d'Isis dans le bassin oriental de la méditerranée*, 3. *Le culte d'Isis en Asie Mineure. Clergé et rituel des sanctuaires isiaques* (1973).
- Gabriel – Choiseul-Gouffier 1782 M. Gabriel – A. F. Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque de la Grèce* 1-2 (1782).
- Hanfmann 2001 H. Hanfmann, *Städtebau und Bauherren im römischen Kleinasien. Eine Vergleich zwischen Pergamon und Ephesos* (2001) 88-89.
- Heilmeyer 1970 W.-D. Heilmeyer, *Korinthische Normalkapitelle. Studien zur Geschichte der römischen Architekturdekoration* (1970).
- Hölbl 1978 G. Hölbl, *Zeugnisse ägyptischer Religionsvorstellungen für Ephesus*, *EPRO* 73 (1978)
- Hölbl 1986 bkz. *Verehrung ägyptischer Gottheiten*, *Lexikon der Ägyptologie* VI (1986) 920 vd.
- Hoepfner 1990 W. Hoepfner, *Von Alexandria über Pergamon nach Nikopolis. Städtebau und Stadtbilder hellenistischer Zeit, Akten des XIII. internationalen Kongresses für Klassische Archäologie Berlin 1988* (1990) 275-285.
- Koester 1998 H. Koester, *The Cult of the Egyptian Deities in Asia Minor*, H. Koester (yay.), *Pergamon. Citadel of the Gods* (1998) 111-135.
- Kunze 1995 M. Kunze, *Pergamon im Jahre 1750*, *AW* 3 (1995) 177-186.
- Lemke 1994 K. Lemke, *Das Iseum Campense in Rom. Studie über den Isiskult unter Domitian* (1994).
- Merkelbach 1995 R. Merkelbach, *Isis regina - Zeus Sarapis. Die griechisch-ägyptische Religion nach den Quellen dargestellt* (1995).
- Nohlen 1998 K. Nohlen, *The „Red Hall“ (Kızıl Avlu) in Pergamon*, H. Koester (yay.), *Pergamon. Citadel of Gods* (1998) 77-110.
- Ohlemutz 1940 E. Ohlemutz, *Die Kulte und Heiligtümer der Götter in Pergamon* (1940) 273-276.
- Radt 1999 W. Radt, *Pergamon. Geschichte und Bauten einer antiken Metropole* (1999).

Pergamon'daki Kızıl Avlu

- Salditt-Trappmann 1970 R. Salditt-Trappmann, Tempel der ägyptischen Götter in Griechenland und an der Westküste Kleinasiens, *EPRO* 15 (1970) 200 vd.
- Schazmann 1910 P. Schazmann, Die römischen Bauwerke der Unterstadt, W. Dörpfeld, Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909, *AM* 35, 1910, 385-88.
- Schazmann 1959 Çizimler: E. Boehringer, Pergamon, DAI (yay.), Neue deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient (1959) Abb. 8-10 ve W. Radt Pergamon, Abb. 99. 101
- Stephani 1976 M. Stephani, Die photogrammetrische Vermessung der 'Roten Halle' von Pergamon, F. Ackermann (yay.), *Wissenschaftliche Beiträge aus dem Kreis der Schüler von Ernst Gotthardt anlässlich seiner Emeritierung* (Veröffentlichung der Deutschen Geodätischen Kommission, Series B 216, 1976) 127-32
- Strocka, 1988 V. M. Strocka, Wechselwirkungen der stadtrömischen und kleinasiatischen Architektur unter Trajan und Hadrian, *IstMitt* 38, 1988, 291-307.
- Takács 1994 S. A. Takács, *Isis and Sarapis in the Roman World* (1994).
- Texier 1838-49 Ch. Texier, *Description de l'Asie Mineure, faite par ordre du gouvernement français* 1-3 (1838-49) 2. 255-57.
- Turcan 1989 R. Turcan, *Les cultes orientaux dans le monde romain* (1989).
- Vidman 1970 L. Vidman, Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern. Epigraphische Studien zur Verbreitung und zu den Trägern des ägyptischen Kultes (*Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten* 29, 1970)
- Wild 1981 R. A. Wild, Water in the Cultic Worship of Isis and Sarapis, *EPRO* 87 (1981).
- Wild 1984 R. A. Wild, The Known Isis-Sarapis Sanctuaries from the Roman Period, in: *ANRW* II 17,4 (1984) 1739-1851.
- Wulf 1994 U. Wulf, Der Stadtplan von Pergamon. Zur Entwicklung und Stadtstruktur von der Neugründung unter Philetairos bis in spätantike Zeit, *IstMitt* 44, 1994, 135-75.

Resim 1

Resim 2

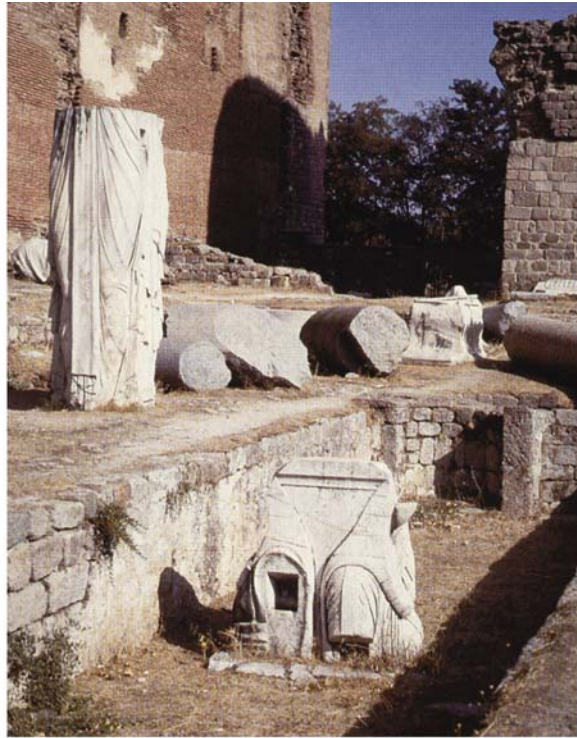
Pergamon'daki Kızıl Avlu

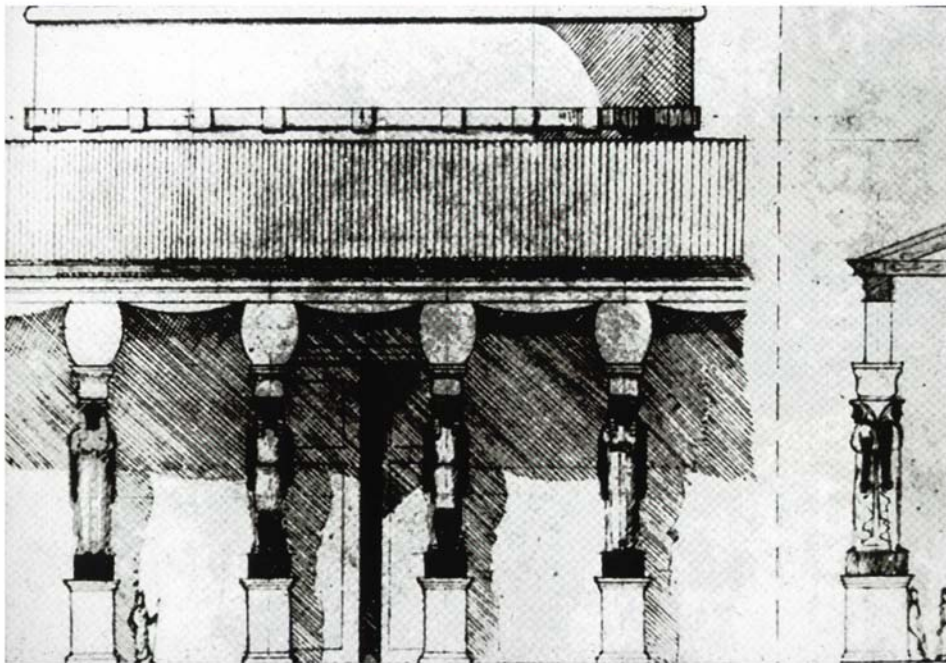
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Pergamon'daki Kızıl Avlu

Resim 7

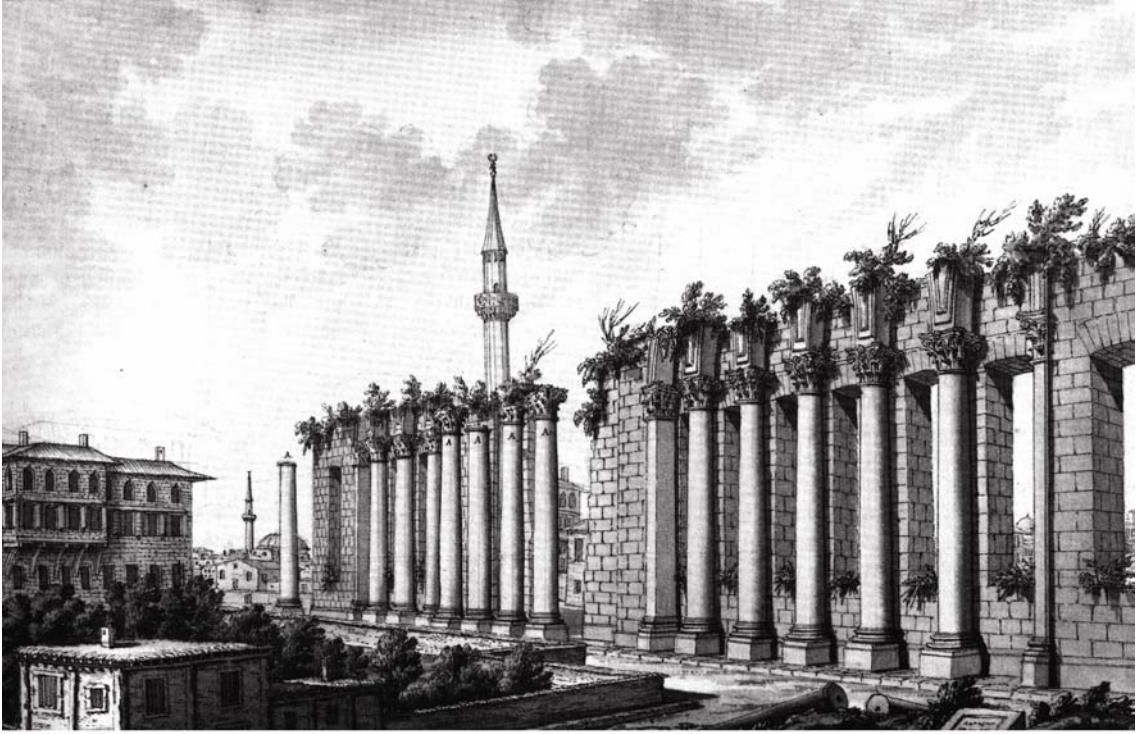

Resim 8

PERGAMON. Der Stadtplan von Pergamon. Rekonstruktionsversuch des eumenischen und des römischen Straßensystems.

Resim 9

Resim 10